

ning af fjernhandelen, men de under den påfølgende svenske besættelse førte licentjournaler og -regnskaber viser en trafik 1636-1644 af anseelige dimensioner. Endnu var regenerationsevnen betydelig, og da byen som del af det svenske Østersøimperium i 1660'erne blev stapelplads for baltiske varer, fulgte ny fremgang. Den danske belejring, erobring og påfølgende besættelse 1675-80 gjorde imidlertid en brat ende på herligheden - et i dansk historieskrivning vistnok hidtil uænsset moment.

Også skildringen i kapitel 3 af Rostocks handel har nær tilknytning til dansk-norsk historie; her fremhæves atter nærtrafikken, d.v.s. farten på Danmark-Norge, i forbindelse med byens egen produktion som det grundlæggende - ikke mellemhandelen, som alene Lübeck drev. I oplandet, herunder Danmark, købtes byg og brændeved, der tjente Rostocks mangfoldige bryggerier som råstoffer i den storstilede produktion af øl, som var byens dominerende exportvare ikke mindst til Danmark-Norge. Det kan på denne baggrund ikke overraske, at konjunkturerne viser stor lighed med de danske.

Særlig værdifuldt forekommer det store kapitel 4, hvor der på grundlag af en række bevarede købmandsbøger gøres rede for Stralsunds handel og skibsfart i 17. århundrede. Man får her et fyldigt indtryk af kontakten med andre byer som Leipzig, Hamburg, Lübeck, Königsberg, Stettin, Bergen o.s.v.; ikke mindst tekstilhandelen fra Hamburg belyses på interessant måde. Blandt de mange enkeltheder mærker man sig oplysningen om, at storkøbmanden og bankieren Heinrich von Stade i 1679 havde et aneligt tilgodehavende (5.067 Kurantmark) hos den fra dansk handelshistorie kendte Hamburgkøbmand Gebhard Lüpke. Forholdet til oplandet behandles derimod mindre indgående, og man ville gerne vide noget om, hvorledes den dominerende adel politisk og økonomisk tog handelsbourgeoisiet på slæbetov (s. 115 f.).

Bogens 5. og sidste kapitel bringer en skildring af den lübske familie Roddes handel i Novgorod 1668-72 på grundlag af endnu en købmandsbog. På denne tid, da tyngdepunktet i Ruslands forbindelser vestpå var ved at flyttes til Archan-gelsk, er der her, som forf. fremhæver, virkelig tale om »Nachklang«. En ganske kort sammenfatning slutter den indholdsrige, også for dansk handelshistorie nyttige bog, der havde været endnu nyttigere, hvis den havde været forsynet med et register.

JOHAN JØRGENSEN

STELLAN DAHLGREN: Karl X Gustav och reduktionen. Studia Historica Upsaliensia XIV. Scandinavian University Books. Stockholm, Svenska Bokförlaget/Norstedts, 1964. x + 481 s. 52 sv. kr. - KURT ÅGREN: Adels bönder och kronans. Skatter och besvär i Uppland 1650-1680. Studia Historica Upsaliensia XI. Scandinavian University Books. Stockholm, Svenska Bokförlaget/Norstedts, 1964. xii + 230 s. 42 sv. kr. - SVEN A. NILSSON: På väg mot reduktionen. Studier i svenskt 1600-tal. Stockholm, Natur och Kultur, 1964. 157 s. 21 sv. kr.

Privilegiestrid og stænderkonflikter antog i Sverige langt hidsigere karakter end i de fleste andre lande i 15- og 1600-tallet; måske netop af denne grund har de sociale og politiske spændinger og den statsfinansielle udvikling i Sverige sær-

ligt påkaldt forskningens interesse i de seneste årtier. Den latente privilegiestrid og kronens krav til de privilegerede stænder er på grundlæggende vis blevet behandlet af Sven A. Nilsson, hvis undersøgelser senere er blevet suppleret bl. a. af Ingrid Hammarströms og Birgitta Odéns statsfinansielle studier. Disse undersøgelser har ikke blot langt sikrere end hidtil fastlagt udviklingsmønster og problematik i dette område; ligeså væsentligt har det været, at det kamerale kildemateriale i en helt anden målestok end før er blevet underkastet systematisk, kritisk behandling. Løse hypoteser og antagelser har måttet vige for en langt mere nøgtern forståelse af den sociale og politiske baggrund for Sveriges stormagtsperiode.

Det kan derfor også kun konstateres med tilfredshed, at dette forskningsfelt synes at være i færd med at blive lagt i fastere rammer ved Uppsala universitetet under professor Sv. A. Nilssons ledelse; studierne koncentrerer her om Sveriges sociale og statsfinansielle situation ved midten af det 17. århundrede. De første frugter af dette arbejde foreligger i docenterne Stellan Dahlgrens og Kurt Ågrens disputater. Omtrent samtidig har det »historiska seminaret« i Uppsala som festskrift til Sv. A. Nilssons halvtredsårsdag udsendt en række af dennes mest centrale afhandlinger i bogform.

Sven A. Nilsson fremhæver i sin forskning de brydningstendenser, der gør sig gældende i 1600-tallets svenske statshusholdning: Skulde rigets finanser fortsat hvile på godsindtægter (eller kommerciel udnyttelse af disse) eller ren pengeøkonomi i form af indirekte skatter (told, accise etc.)? De uadelige stænder gjorde sig til talsmænd for det første alternativ, medens aristokratiet foretrak det andet, eventuelt kombineret med adelige kontributioner. Vandene skiltes altså efter ganske naturlige linier: Reduktion eller kontribution.

De alternativer, der således forskningsmæssigt er udstukket, gør sig mærkbart og frugtbart gældende i docent Dahlgrens store bog om Karl X Gustavs reduktionsplaner og reduktionspolitik. I modsætning til dronning Christina og de hidtidige tendenser i regeringens politik gjorde han sig fra første færd til talsmand for kategoriske reduktionsprincipper og kunde således påregne de uadelige stænders politiske støtte. Den aktivitet, han udfoldede fra før sin regeringstiltrædelse, kulminerede i rigsdagsbeslutningen 1655, der foreskrev reduktion af godser i de såkaldte forbudte områder (minedrifts- eller produktionsområder af statsfinansiell eller militær betydning) og fjerdeparts-räfsten (foreløbig en udskrivning af 25 % af afkastningen af godsdonationerne siden 1632). Når rådet og adelen tilsyneladende forholdsvis villigt accepterede dette, skyldtes det antagelig, at man foretrak denne reduktion fremfor den anden udvej, som tonede frem i baggrunden: Angreb på adelsprivilegierne fra 1644.

Docent Dahlgrens bog udmærker sig fremfor alt ved sin ubetinget konsekvente og stringente argumentation; helt fortrinlige er hans analyser af Karl Gustavs planer, således som denne formulerede dem i en lang række koncepter. Ved dygtig og metodisk sikker udnyttelse af modifikationerne og afvigelserne i disse aktstykker lykkes det Dahlgren at fastlægge en række etaper i udviklingen af kongens politik. Forfatteren betoner med rette, at kongens planer var radikale, men også – som koncepternes forskellige stadier røber – at han gennem sine formuleringer af reduktionskravene og gennem sin behændigt henholdende privilegiepolitik stadig holdt vejen åben for videregående reduktionsforholdsregler.

Hovedformålet bag reduktionsbestræbelserne og den kongelige pressionspolitik overfor aristokratiet synes efter Dahlgrens undersøgelser at have været at skaffe dækning for de ordinære statsudgifter og sikring mod konjunkturbestemte svingninger, som man vilde udsætte sig for ved at foretrække andre, indirekte indtægtskilder. Udgifterne til det planlagte felttog til Polen 1655 havde man i forvejen sikret sig mod ved ekstraordinære skattebevillinger. På den anden side kunde visse momenter i majestætens argumentation tyde på, at hans reduktionsplaner foruden de øjeblikkelige, statsfinansielle hensyn også har lagt vægt på den militære værdi af de forbudte områders ressourcer. Har det endvidere været Karl Gustavs grundsynspunkt allerede inden sin tiltrædelse at etablere balance og stabilitet i landets normale statsfinanser på længere sigt, rejser argumentationen unægteligt spørgsmålet om kongens bevæggrunde i bredere perspektiv – derunder også de udenrigspolitiske aspekter.

At reduktionen – gennem det nyoprettede reduktionskollegium – efter de første åringers intense aktivitet stilnede noget af, bl. a. ved indrømmelser af politiske og taktiske grunde til rigsrådsaristokratiet, rokker tilsyneladende intet i kongens principielle holdning: Reduktionen skulde gennemføres, når og i den udstrækning det politisk lod sig gøre. Den anspændte udenrigspolitiske situation under felttogene i Polen, Brandenburg og Danmark pålagde ham derfor en vis forsigtighed. Dahlgren konstaterer da også afslutningsvis, at den varige betydning af Karl Gustavs reduktionsplaner snarest ligger i den udformning de fik under Karl XI. Reduktionerne efter 1660 – den klassiske periode – har allerede været genstand for en næsten uoverskuelig række undersøgelser, der imidlertid fortrinsvis har bevæget sig på det politiske eller statsfinansielle plan. Fra de senere år kunde man fremdrage docent Ola Lindqvists bog »Jacob Gyllenborg och reduktionen« (1956) og dr. Ulf Sjødells disputats: »Kungamakt och högaristokrati. En studie i Sveriges inre historia under Karl XI« (1966) (Begge i »Bibliotheca Historica Lundensis«, henholdsvis bd. 4 og 17; om den første, se Hist. Tidsskr. 11. rk. V, s. 528–30). De praktiske eller sociale forudsætninger og konsekvenser har derimod indtil nu kun påkaldt forholdsvis ringe interesse. I denne henseende er docent Ågrens bog derfor på mange måder nyskabende.

Den svenske kronens godsdonationer eller godssalg fra Gustav II Adolfs tid udløste en række sociale spændingsmomenter. Medens udlæg af krongods ikke gav afgiftsmæssige komplikationer for den adelige køber, kunde kronen ikke på samme vis afhænde mere end de offentlige ydelser af selvejerbønder (skattebønder). I denne situation har man ofte været tilbøjelig til at antage, at de godsejere, der således fik overdraget indtægterne af skattebønder, ved økonomisk pres eller ved forøgelse af arbejdspræstationerne har søgt at tvinge disse bønder (skattefrælsbønder) til at give afkald på deres ejendomsret, bl. a. for at benytte gårdene som grundlag for hovedgårdsdannelse. Udgangspunktet for dr. Ågrens undersøgelser ligger altså påny i en lidt ældre forskningspostulater. Ved omhyggelige studier over upplandsk godsregnskabsmateriale og kameralt jordebogsmateriale lykkes det forfatteren at dokumentere uholdbarheden af de gængse antagelser. Selvom der bestod store uligheder i påligningen af skatter og andre byrder mellem krone- og adelsgods og også indenfor disse grupper, synes selvejernes præstationer at have været relativt mindre, og navnlig synes

overgangen til skattefrälse normalt ikke at have forøget deres økonomiske byrder. Til pengeydelse må føjes andre præstationer: hoveri og militærtjeneste; også i denne henseende synes selvejere at have været noget gunstigere stillet end de øvrige kategorier, og heller ikke her er der grund til at formode, at overgangen til skattefrälse har påført dem principielt tungere byrder.

Docent Ågrens studier har sine begrænsninger, først og fremmest det meget begrænsede geografiske område, undersøgelserne dækker, nemlig Uppland, men også det, at undersøgelsen overvejende afgrænses til en enkelt – højadelig – godstype, rigsskatmester Sten Bielkes, rigskansler Magnus Gabriel de la Gardies og enkelte andres. I sig selv berettiger bogen således endnu næppe til nogen absolut syntese; senere undersøgelser må afgøre om de upplandske resultater også har gyldighed for andre egne af Sverige eller for andre adelsgrupper eller andre godstyper. Men disse begrænsninger opvejes dog af bogens store principielle fortrin. Dens mest iøjnefaldende styrke ligger i dens kritiske og metodiske stringens. Godsregnskabsmateriale og jordebøger er jo på ingen måde let bearbejdelige kilder; deres komplicerede natur og de mange tekniske og kritiske problemer, de rejser, stiller i virkeligheden overmåde store krav til forskeren. Skønt undersøgelserne derfor umiddelbart kan virke omstændelige, har dr. Ågren dog med rette valgt at fremlægge alle de bærende led af den kritiske arbejdsproces, der ligger bag selve undersøgelsen. Bogen står fuldt på højde med den kritiske standard på dette felt, som er skabt i Sverige i den sidste generation.

Selvom emnet – skattefrälsebøndernes vilkår – umiddelbart kan forekomme begrænset, kaster dr. Ågrens undersøgelser ved deres almene karakter lys over mange problemer udover denne grænse og giver i virkeligheden et bredt, alment indtryk af upplandske bønders økonomiske kår 1650–80. Men bogen åbner tillige langt videre perspektiver, som blot antydes i afslutningskapitlet: Består der nogen forbindelse mellem de sociale og økonomiske uligheder mellem de enkelte bondekategorier og den politiske stilling, deres repræsentanter indtog i reduktionsdiskussionerne frem mod den definitive beslutning i 1680? Det er – som forfatteren understreger – givet, at det ekstraordinært hårde pres, den skånske krig havde lagt på bondestanden, delvis kan forklare den akutte situation i 1680, men det er endvidere sandsynligt, at kronbøndernes særligt tyngende byrder også kan have rummet et incitament til at gå i brechen for reduktionskravet. Ikke mindre tankevækkende er det, at dr. Ågren i en senere undersøgelse (Scandia bd. 31, 1965) har kunnet dokumentere, at Sten Bielkes embedsindtægter langt oversteg hans godsindtægter; udeblev hans embedsgage på grund af finansnøden, kan det meget vel tænkes, at man heri kan finde én forklaring på, at rigsskatmesteren i 1680 tilsluttede sig de lavere stænders reduktionskrav. I så fald fortøner det tilsyneladende paradoks sig, og vi er atter tilbage ved den problemstilling, Sven A. Nilsson har formuleret, og som har vist sig så frugtbar i studiet af Sveriges sociale og statsfinansielle historie i 1600-tallet: kontribution eller reduktion.

E. LADEWIG PETERSEN